

A szlovákiai magyar tájak temetőinek kutatása és dokumentálása

ILONA L. JUHÁSZ
RESEARCH AND DOCUMENTATION OF CEMETERIES IN HUNGARIAN
TERRITORIES IN SLOVAKIA

726.82(437.6)
39(=511.141)(437.6)

Ethnography. Cemeteries. Tomb signs. Documentation. Research history.

A temetkezési szokások és ezen belül a temetők vizsgálata a néprajzkutatás egyik olyan népszerű területe, amellyel számos néprajzkutató foglalkozott már, s napjainkban is közkedvelt kutatási témának számít. A temetői sírjelek vizsgálata kapcsán hosszú ideig mind a néprajzkutatókat, mind a népi díszítőművészet iránt érdeklődőket elsősorban (vagy kizárólagosan) a faragott protestáns fejfák érdekelték, s egy temető kutatásakor legtöbb esetben ezekről készültek rajzok vagy fényképek. Szórványosan jelentek meg néprajzi leírások katolikus sírjelekről is, ezeket azonban a kutatók elsősorban esztétikai szempontból közelítették meg és általában csak a „régbbieket” érdekelték őket. Egy adott temető sírjeleit tehát nem komplex módon, az abban előforduló valamennyi sírjeltípus figyelembe vételével vizsgálták. Ebből következik, hogy a mai napig hiányosak a magyar falvak temetőinek sírjeleiről rendelkezésünkre álló leírások, mivel ezek nem teljes bemutatásra törekedtek, csupán a sírjelek bizonyos típusainak prezentálására.

A legkedveltebb téma a protestáns (református, unitárius és evangélikus) fejfák, illetve azok eredetének a kutatása. E temetői fejfák eredetkérdését a néprajznak mind a mai napig nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. A köztudatban viszont úgy él, mint egy kontinuum, a honfoglalás korából áthagyományozódott sírjel, melyet az utóbbi időben a fejfa helyett (a székelyföldi kopjafák mintájára) egyre gyakrabban neveznek a köznyelvben kopjafának (vö. L. Juhász 2005). E protestáns sírjelek iránti felfokozott érdeklődés háttérbe szorította temetőink más jellegű sírjeleinek vizsgálatát. Holott a fejfák – kopjafák – mellett a sírjelek különféle, más formájú és anyagú változatai is megjelentek a reformátusok és evangélikusok sírjain, s ezek közül mára néhány típus¹ eltűnt vagy eltűnőfélben van. A magyar falvak temetőinek vizsgálata – a fejfák kutatása szempontjából is – területenként nagy eltéréseket mutat. Néhány vidékről gazdag anyag áll rendelkezésünkre, azonban arányait tekintve még mindig nagyon sok az ún. fehér folt.

Szlovákia magyarok által lakott vidékei temetőinek vizsgálatát is a fent leírtak jellemezték a közelmúltban, s néhány pozitív példa kivételével bizonyos tekintetben ez jellemzi napjainkban is.²

Most pedig tekintsük át a szlovákiai magyar tájakon eddig végzett temető-, illetve sírjelkutatásnak az eredményeit!

A két világháború között az Érsekújvár környéki temetők fejfáiról Thain János festőművész és néprajzi gyűjtő készített rajzokat, Rozsnyó környékén pedig ugyancsak a díszes fejfákat örökítette meg Tichy Kálmán festőművész, muzeológus és néprajzi gyűjtő (Thain–Tichy 1991). A szlovákiai magyar falukutató mozgalom, a Sarló³ egyik képviselője – Nemesszeghy Jenő – a Kisalföldön található Farnad település református temetőjének gazdagon faragott fejfáiról készített rajzokat. Rudolf Bednárik szlovák néprajzkutató 1972-ben megjelent kötete szórványos adatokat tartalmaz a szlovákiai magyar települések temetőiről is.⁴ Dávid Mihály amatőr néprajzgyűjtő a Kisalföldön fekvő település, Kisújfalu fejfáiról közöl néhány adatot (Dávid 1988). Danter Izabella az egykori barsi település, az atomerómű építése miatt felszámolt Mohi az emberi élet fordulóíhoz kapcsolódó szokásairól szóló írásában érintőlegesen foglalkozik a temetői sírjelekkel, s néhány régebbi sírjelekről fényképeket is közöl (Danter 1994, 79–80). A Hontban kutató Csáky Károly az Ipoly menti falvak temetkezési szokásainak és az ezekhez kapcsolódó hiedelmeket összegző kötetében csak érintőlegesen foglalkozik a sírjelekkel (Csáky 1999). A keleti régióban a Nagykapos környéki temetőkben Mihályi Molnár László önkéntes néprajzgyűjtő végzett kutatásokat, azonban ő is csupán a fejfákkal foglalkozott (Mihályi Molnár 1984). Ugyancsak a keleti régióban, az Ung-vidék két településén, Csicszerben és Szirénfalván folytatott kutatást a temetés és a sírjelölés témakörében Novák László. Az erről a témáról született írásaiban elsősorban a faragott fejfák kérdésével foglalkozott, s több felvételt is közöl ezekről (Novák 1985; Novák 1989; Novák 2000). A miskolci Herman Ottó Múzeum két munkatársa, Fügedi Márta és Viga Gyula dokumentálta valamennyi, a szentesi temetőben található különleges, kőből készült, gazdagon díszített sírjelet, azonban a temető más sírjeleivel nem foglalkoztak (Fügedi–Viga 1994). A Zoboralji temetkezési szokások kutatása során Virt István néprajzgyűjtő számos, rajzot készített e katolikus vidék temetőinek faragott, elsősorban a gazdagabban díszített keresztjeiről, azonban említést sem tett például az erre a vidékre oly jellemző szoborfülkés sírjelekről (Virt 1987).

Liszka József számos írásában foglalkozott Dél-Szlovákia több magyarlakta település temetőjében található fejfákkal (Liszka 1980; Liszka 1983a; Liszka 1983b), s egy 1992-ben megjelent tanulmányában foglalta össze a Kisalföld keleti felében található települések temetkezési szokásaival és temetőivel kapcsolatos eddigi ismereteket, s több felvételt is közölt az egyes sírjelekről (Liszka 1992). A néhány évvel később publikált írásában már a teljes szlovákiai Kisalföld vonatkozásában foglalja össze a témát, s már nem csupán a régi, a faragott sírjelekre összpontosított, s a válogatásnál sem az esztétikai szempontok vezérelték (Liszka 2000). Később a szlovákiai magyarok néprajzát bemutató összegző munkájában is foglalkozik a temetkezéssel (Liszka 2002, pl. 335, 384–385), és a sírjelek különféle típusairól felvételeket is közöl (Liszka 2002, pl. 259, 288). Héder Ágnes a nyitrai Konstantin Egyetem Hungarisztika Tanszéke kutatási programja keretében a komáromi református temető sírfeliratait elemezte nyelvészeti szempontból, azonban a kötetben

nem szerepelnek külön-külön az egyes sírok teljes feliratai (Héder 2001). Ugyancsak e program keretében született meg a losonci református temető feliratainak nyelvi elemzése, amely később valamennyi síremlék leírásával kiegészítve, műfaját illetően elég nehezen meghatározható kötetben meg is jelent (Puntigán–Puntigán 2003).

Novák László Ferenc a Kárpát-medence magyarlakta régióiban előforduló faragott fejfákkal kapcsolatos kutatásokat fényképanyag kíséretében összegezte. A 2005-ben megjelent monográfiájában közli a szlovákiai magyar településeken található fejfákról készült felvételeket, illetve rajzokat is (Novák 2005).

Szintén a közelmúltban jelent meg Czenthe Zoltán a gömöri falvak temetőinek faragott fejfáiról készült felvételeket tartalmazó színes fényképalbuma (Czenthe 2005).

Borziné Bódi Irén amatőr néprajzgyűjtő magánkiadásában jelent meg az általa réginek és „érdekesnek” tartott síremlékekről készült felvételek, valamint a szintén „érdekes” síremlékek feliratait tartalmazó kötet (Borziné 2004). A kiadvány anyagát a gömöri falvak temetőiben gyűjtötte.

Katarína Holbová nemrégiben a lévai Barsi Múzeum gyűjteményében található, a temetkezési szokásokkal kapcsolatos anyagot mutatta be. Közli a múzeum gyűjteményében található Garamsallórról származó síremlékek leírását, valamint mutatóban néhány lejegyzett sírfeliratot is a fent említett települések s a gyűjteményben található más magyarlakta község temetőjéből származó síremlékekről készült fényképanyag listáját is (Holbová 2001). A Ján Botík által szerkesztett, a Szlovákiában élő nemzetiségek temetkezési szokásait bemutató tanulmánykötetben számos magyarlakta település temetőjében készült felvétel is megtalálható (Botík 2001).

A régi pozsonyi zsidó temető valamennyi síremlékének feliratát dr. Robert Neumann jegyezte le, majd német nyelvre is lefordította. Ezeket a sírfeliratokat a közelmúltban Katarína Kušanová-Wiecha elemezte (Kušanová-Wiecha 2001), s ugyancsak ő analizálta a pozsonyi ortodox temető síremlékeinek szimbólumait és díszítményeit is (Kušanová-Wiecha 1999).

Az 1989-es rendszerváltás után nagyon sok falumonográfia, illetve helytörténeti kiadvány jelent meg. Ezek nagy részében hosszabb-rövidebb temetővel, illetve sírjelekkel kapcsolatos leírást és ezekről készült fényképeket is találhatunk.⁵

Az évek folyamán a szlovákiai magyar sajtóban – elsősorban a *Hét* című kulturális hetilapban – is jelentek meg temetőkkel foglalkozó említésre méltó hosszabb írások (Liszka 1980). Ezek elsősorban a faragott sírjelekkel foglalkoztak. A *Somorja és Vidéke* című regionális lapban a Somorja melletti Tejfalu zsidó temetőjéről olvasható egy aránylag terjedelmes kétrészes cikksorozat (J. M.–D. M. 2001). A magyarországi sajtóban ugyancsak jelent meg néhány e témával foglalkozó írás Liszka József tollából (Liszka 1983a; Liszka 1983b).

A közelmúltban figyelemre méltó eredmények születettek egy-egy temető feldolgozását illetően. Bár nem néprajzi szempontú megközelítésről van szó, azonban ezek a munkák a néprajzkutatók számára jól hasznosíthatók. Dikác Norbert történész egy Duna menti település, Karva öreg temetőjének valamennyi síremlékét dokumentálta, a sírjelek és az azokon szereplő feliratok teljes leírását is közli (Dikác 2005, 45–89.).⁶ A temetéssel és a temetőkutatással foglalkozó szakemberek számára fontos forrásnak számít az a két kötet, amelyekben Pozsony két történelmi te-

metőjét, az András és a Kecse utcait dolgozták fel a szerzők (Obuchová 2002; Obuchová–Holčík 2006). Mindkét kiadványban megtaláljuk a temető történetének részletes bemutatását, valamint a művészettörténeti és művelődéstörténeti szempontból fontosnak ítélt síremlékek leírását is.⁷

Temető kutatás és dokumentálás a komáromi Etnológiai Központban

Új szemszögből közelítette meg a temetkezési szokások és temetők dokumentálásának kérdését a 2002-ben megjelent, egy gömöri bányásztelepülés, Rudna temetkezési szokásainak és temetőkultúrájának 20. századi változásait bemutató, a fenti címben jelzett intézmény kiadványaként megjelent kötet (L. Juhász 2002). Tartalmazza az említett település temetőjének teljes néprajzi feldolgozását, megtalálható benne valamennyi sír részletes leírása a síremlékeken szereplő feliratokkal együtt. Elkészült a temető részletes térképe is, amelyen nyomon követhető, hol található az adott síremlék. Az Etnológia Központ archívumában egy sírről több felvétel is megtalálható. Fontos szempont volt ugyanis, hogy a sírokról az év különböző évszakaiban is készüljenek felvételek, mégpedig abból a célból, hogy nyomon követhessük a sírgondozás változásait is, különös tekintettel a halottak napjára, a mindenszentekre és a karácsonyra. Számos más mozzanatról is található fénykép, mint például a temetés utáni vagy az azt követő időszak. A szóban forgó kötet elkészítése után született meg az ötlet, hogy a Fórum Kisebbségkutató Intézet keretében 1997-ben megalapított komáromi székhelyű Etnológiai Központban létrehozzunk egy olyan archívumot, melynek célja a Dél-Szlovákiában található magyarlakta települések temetőinek dokumentációja, valamint a különféle települések temetőiben készült fényképanyag gyűjteménye. Meg kell azonban jegyezni, hogy ennek már voltak előzményei, több szlovákiai magyar település temetőjéről készült már korábban is részleges fotódokumentáció. A Szakrális Kisémlék Archívum létrehozása után az Etnológiai Központ munkatársai kutatóútjaik során gyakran megfordultak egy-egy település temetőjében is, s kihasználva az alkalmat, több fényképet is készítettek egy-egy temető különféle sírjeltípusairól. A temetőket és temetői sírjelek dokumentációs anyagát tartalmazó archívum létrehozása után már tudatosan figyeltünk arra, hogy egy temető síremlékeinek lehetőleg valamennyi típusáról készítsünk felvételt. Természetesen nem csupán a fából faragott, illetve a „régibbi” sírjelekről, hanem valamennyi típusról, beleértve a közelmúltban állítottakat is. Nem esztétikai szempontok, hanem a típusok szerint történik tehát a válogatás, valamint fontos különféle jelenségek megragadása is, mint például a kétnyelvű feliratok, fényképhasználat, szimbólumok, atipikus sírjelek, s még tovább sorolhatnánk. A dokumentálásnál és a fényképezésnél nagy hangsúlyt helyezünk a téma néprajzi szempontú megközelítésére, valamint szintén fontos szempontnak számít az etnocentrikus szemléletmód kiküszöbölése is. Egy adott településen nem csupán a magyar síremlékeket, hanem a más – szlovák, illetve német – nyelvűekről is készülnek leírások, illetve felvételek. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy különféle szempontok szerint (földrajzi elhelyezkedés, konfesszionális, etnikai kép társadalmi helyzet stb.) kiválogatott települések temetőiről teljes, az összes sírjelet, sírt érintő dokumentáció készült és készül.

Egy temetőről készült ideális dokumentációnak tehát a fentebb említett szempontok szerint kellene készülnie. A sírok és síremlékek feliratait is tartalmazó ilyen komplex leírás fotódokumentációval együtt eddig a baracai, a menyhei, a kuntapolcai, a rudnai, valamint az ógyallai zsidó temetőről készült. Több temető valamennyi sírfeliratának leírása is elkészült fénykép-dokumentáció nélkül, mint pl. a krasznahorkaváraljai, a berzétei, a kőrösi, az andódi, a szesztai, a barkai, a süvetei vagy a köbölküti és az izsai. Mára már meghaladta a százat azoknak a temetőknek a száma, amelyekről részleges fotódokumentáció készült, mégpedig Dél-Szlovákia különböző magyarlakta vidékeiről, felölelve a Csallóköztől egészen a Bodroghöz, illetve az Ung-vidékig terjedő magyarlakta régiókat.

A szlovákiai magyar anyag dokumentálásán túl fontosnak tartjuk a más országok temetőiben készült fényképanyag és az ezzel kapcsolatos irodalom gyűjtését is.

Ez utóbbi elsősorban azért fontos, hogy a témával kapcsolatban lehetőleg minél gazdagabb összehasonlító anyag állhasson rendelkezésünkre. A temetődokumentáció e részének gyarapítása esetleges, elsősorban az Etnológiai Központ munkatársainak magánutazásai, nyaralásai, illetve néhány esetben a külföldi konferencián való tartózkodás alkalmával készült felvételekkel bővül. Ennek ellenére az évek során aránylag gazdag fényképanyag gyűlt össze Európa különböző országaiból, elsősorban Németországból és Ausztriából s természetesen Magyarországról, de található felvételek Csehország, Olaszország és Franciaország településeiről, valamint Szlovénia, Hollandia, Írország, és Belgium egy-egy temetőjéből is.

A Nemzeti Jelképek Adattárában megtalálható a Dél-Szlovákia magyarlakta vidékeinek temetőiben felállított folklorizmus-kopjafákról készült szinte teljes fényképdokumentáció. Az 1977-ben megjelent folklorizmus-kopjafák állításának szokását feldolgozó kötetben számos, ezekről készült felvétel mellett szerepel a sírjelként funkcionáló folklorizmus-kopjafák listája is (L. Juhász 2005). Az eddigi kutatások során elkészült egy, korábban nem kutatott fontos résztémáról – a temetői fényképhasználatról – szóló összefoglalás is. Ennek a kérdésnek eddig sem a magyar, sem a szlovák szakemberek, de más országok kutatói sem szenteltek figyelmet, a síremlékekkel kapcsolatos írásokban egyáltalán vagy pedig csak érintőlegesen foglalkoztak ezzel a témával. (L. Juhász 2004).

Tudomásom szerint a temetők ilyen jellegű részletes dokumentálásával más intézmény Szlovákiában nem foglalkozik, így a komáromi Etnológiai Központban található Szlovákia magyarlakta temetőinek leggazdagabb dokumentációja, adatbázisa. Eddigi eredményeink mindenképpen biztatóak, reméljük, hogy terveink szerint a közeljövőben a temetők leírása mellett már mindegyikről teljes fotódokumentáció is készülhet, mivel a digitális fényképezésnek köszönhetően ez a jellegű dokumentálás szinte minimális anyagi befektetést igényel. A kelet-szlovákiai Nagytárkány temetőinek dokumentálása már ilyen módon folyik.

Jegyzetek

1. Például a kőből készített gömbölyített tetejű sírlapok Rudnán. Saját gyűjtés, 1999 és 2002.
2. Az amatőr néprajzi gyűjtők máig is e szempontok alapján „kutatnak” és dokumentálnak.

3. Az 1928-ban megalakult Sarló a csehszlovákiai magyar ifjúsági mozgalom volt, amely falukutatással is foglalkozott, s a cserkészetből sarjadt ki.
4. Bednárik 1972. Megjegyzendő, hogy ebben a kötetben elsősorban még a második világháború előtti gyűjtését dolgozta fel.
5. A megjelent kötetek jegyzékét lásd a Bibliotheca Hungarica könyvgyűjteményének bibliográfiájában (Végh 2000).
6. Ebben az esetben nem néprajzi szempontú dokumentálásról van szó.
7. Ebben az esetben sem beszélhetünk néprajzi szempontú megközelítésről.

Felhasznált irodalom

- Bednárik, Rudolf 1972. *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. /Klenotnica Slovenskej ľudovej kultúry, 7./
- Borziné Bódi Irén 2004. *Régi fejfák, síremlékek a gömöri temetőkbén*. Rozsnyó, a szerző magánkiadása.
- Botík, Ján (zost.) 2001. *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava, Lúč – Vydavateľské družstvo.
- Csáky Károly 1999. „Nem halt meg, csak alszik”. *A halottkultusz, a halállal és a temetkezéssel kapcsolatos szokások, hiedelmek a Középső-Ipoly mentén*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum.
- Czenthe Zoltán 2005. *Fejfák*. Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület /Gömör-Kishonti téka, 10.; Gömöri Atlantisz 2./
- Danter Izabella 1994. Az emberi élet fordulóihoz fűződő szokások és hiedelmek Mohiban. *Ethnographia*, 105. évf. 1. sz. 61–87. p.
- Dávid Mihály 1988. A halál és temetés (Kisújfalu). In *Néprajzi Közlések IV. Szemelvények a Csemadok Központi Bizottsága Néprajzi Szakbizottsága tagjainak gyűjtéséből*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 20–22. p.
- Dikács Norbert 2005. A karvai öreg temető síremlékei. In *A Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma 2005. évi értesítője*. Komárom, A Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma, 45–89. p.
- Fügedi Márta-Viga Gyula 1994. A bodrogszentesi sírkövek és díszítmények. *Ethnographia*, 105. évf. 1. sz. 129–144. p.
- Héder Ágnes 2001. *Sírfeliratok a révkomáromi református temetőben (a kezdetektől 2000-ig)*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozifa.
- Holbová, Katarína 2001. Dokumentácia pohrebných obyčajov a zbierkach Tekovského múzea v Leviciach. In Botík Ján (zost.): *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava, Lúč – Vydavateľské družstvo, 57–64. p.
- Juhász Ilona, L. 2002. *Rudna I. Temetkezés és a temetőkultúra változásai a 20. században*. Komárom–Somorja, Fórum Társadalomtudományi Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó.
- Juhász Ilona, L. 2004. Fényképek a dél-szlovákiai temetők síremlékein és az út menti haláljeleken. In Liszka József (szerk.): *Acta Ethnologica Danubiana. Az Etnológiai Központ Évkönyve (2003–2004)* 5–6. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 107–133. p.
- Juhász Ilona, L. 2005. „Fába róva, földbe ütte...” *A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó.
- J. M.–D. M 2001. Régmúlt idők emlékezete. A tejfalusi zsidó temető I-II. *Somorja és Vidéke*, 11. évf. 2–3. sz. 4–6. p.

- Kušánová-Wiecha, Katarína 1996. Náhrobničky na židovskom cintoríne v Bratislave, ich dekor a symbolika. In *Acta Judaica Slovaca* 3. Bratislava, Múzeum židovskej kultúry, 95–109. p.
- Kušánová-Wiecha, Katarína 2001. Textová analýza epitafov zo starého židovského cintorína v Bratislave. In Botík Ján (zost.): *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť*. Bratislava, Lúč – Vydavateľské družstvo, 173–183. p.
- Liszka József 1980. „Itt vagyon az ő emléke megőrökítve” 1–5. *Hét*, 25. évf. 47–51. sz. 22. p.
- Liszka József 1983a. Fejfák és lábfaék a gömöri Felsővályon. *Honismeret*, 11. évf. 3. sz. 50–51. p.
- Liszka József 1983b. „Itt vagyon az ő emléke megőrökítve.” Barangolás szlovákiai magyar falvak temetőiben. *Élet és Tudomány*, 21. sz. 664–665. p.
- Liszka József 1988. Farnadi sírjelek. In *Néprajzi Közlések IV. Szemelvények a Csemadok Központi Bizottsága Néprajzi Szakbizottsága tagjainak gyűjtéséből*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 44–59. p.
- Liszka József 1992. Falusi temetők a szlovákiai Kisalföld keleti felén. In *Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából*. Budapest, OKTK Magyarországtudományok Program, 116–135. p. /Magyarságtudományok könyvtára, 12./
- Liszka József 2000. Temetőink szakrális kisémlékei (A falusi és mezővárosi temetők kultúrája a Kisalföld szlovákiai részén). In uő.: *Állítatott keresztényi buzgóságból. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisémlékeiről*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 149–169. p.
- Liszka, József 2001. Cintoríny Maďarov v dedinách a vidieckych mestách Podunajskej nížiny. In Botík Ján (zost.): *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť*. Bratislava, Lúč – Vydavateľské družstvo, 79–90. p.
- Liszka József 2002. *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely. Osiris Kiadó–Lilium Aurum Kiadó.
- Mihályi Molnár László 1984. Fejfák a Nagykapos környéki temetőkben. In *Új Mindenés Gyűjtemény* 3. Bratislava, Madách, 85–92. p.
- Novák László 1985. *Temetés és sírjelölés az Ung-vidéken*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 104–112. p. /A Miskolci Herman Ottó Múzeum közleményei, 23./
- Novák László 1989. Temetés és sírjelölés Szirénfalván és Csicszerben. In *Néprajzi Közlések V. Néprajzi Tanulmányok az Ung-vidékről*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 77–81. p.
- Novák László 2000. Temetés és sírjelölés. In D. Varga László (szerk.): *Elődeink élete. Csicszer és Szirénfalva néprajza*. Csicszer–Szirénfalva, [k. n.] 113–116. p.
- Novák László Ferenc 2005. *Fejfa monográfia*. Nagykovács, Arany János Múzeum.
- Obuchová, Viera 2004. *Ondrejský cintorín*. Bratislava, Albert Marenčin Vydavateľstvo PT.
- Obuchová, Viera – Holčík, Štefan 2006. *Cintorín pri Kozej bráne*. Bratislava, Albert Marenčin Vydavateľstvo PT.
- Puntigán József–Puntigán Tünde 2003. *A losonci református temető*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. /Notitia Historico-Ethnologica, 3./
- Thain János–Tichy Kálmán 1991. *Kisalföldi és gömöri népi építészet*. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Liszka József. Budapest, Néprajzi Múzeum /Series Historica Ethnographiae, 4./
- Végh László (összeáll.) 2000. *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar könyvgyűjteményének bibliográfiája (1918–2000)*. 1–2. köt. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.
- Virt István 1987. *Halállal kapcsolatos szokások és hiedelmek Zboralfján*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport. /Folklor archívum, 17./

ILONA L. JUHÁSZ

RESEARCH AND DOCUMENTATION OF CEMETERIES IN HUNGARIAN TERRITORIES IN SLOVAKIA

The author in her study summarises the results of cemetery research that have been made in territories lived by Hungarians in Slovakia, providing a profound overview of literature related to Hungarian and Slovak language topics. During the research of cemeteries and their tomb signs, in the past the professionals concentrated on the documentation of exclusively one type of tomb sign, that is on Protestant tomb signs carved from wood. Concerning the Catholic tomb signs, she dealt also with the “old” tomb signs, mainly those made from wood. A complex ethnographic research and complete documentation of a cemetery of a Slovak territory lived by Hungarians was the goal of the Ethnographic Center of the Forum Institute in Komárom for the first time. The first result of the research was a complex examination and complete documentation of such character of the cemetery of a mining territory in Gemer. The summary of this research was published in a publication in 2002. The author provides a thorough survey on the cemetery research provided in the mentioned institution, but it also introduces the positive results of other research made in other institutions in the last one or two years.